

ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ТА КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Випуск 22

Харків 2017

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ТА КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць
Випуск 22**

Свідчення про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
15 січня 2007 р.
Серія КВ № 12201-1085Р

Харків 2017

Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 22. – Х.: НУЦЗУ, 2017. – 330 с.

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми теоретичних та прикладних психологічних досліджень існування та діяльності людини в умовах екстремальних та кризових ситуацій, а також питання розробки заходів із захисту від впливу психогенних травмуючих факторів.

Збірник орієнтовано на працівників в галузі психології, практичних психологів, ад'юнктів, слухачів та студентів ВНЗ України.

Головний редактор:	<i>Перелигіна Л.А.</i> , д-р біол. наук, проф.
Заступник головного редактора:	<i>Тімченко О.В.</i> , д-р психол. наук, проф.
Відповідальний секретар:	<i>Афанасьєва Н.Є.</i> канд. психол. наук, доц.
Редакційна колегія:	<i>Барко В.І.</i> , д-р психол. наук, проф. <i>Назаров О.О.</i> , канд. психол. наук, доц. <i>Садковий В.П.</i> , канд. психол. наук, проф. <i>Самойлов Н.Г.</i> , д-р біол. наук, проф. <i>Сафін О.Д.</i> , д-р психол. наук, проф. <i>Стасюк В.В.</i> , д-р психол. наук, проф. <i>Потапчук Е.М.</i> , д-р психол. наук, проф. <i>Рябініна О.В.</i> , д-р філос. наук, проф. <i>Христенко В.Є.</i> , канд. психол. наук, доц.

Затверджено до видання Вченою радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол від 25.10.2017 №2

Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі психологічних наук.

(Постанова президії ВАК України від 10.02.2010 року № 1-05/1)

© Національний університет цивільного захисту України, 2017

Зміст

<i>Akitis Edmunds</i>	Is capacity building possible during emergency? Initial case study on solotvyno, Ukraine salt mines issue.....	6
<i>Alexis Lorenzo Ruiz</i>	Psicología en emergencias y desastres: contextualización y principales perspectivas para Cuba y América Latina	15
<i>Арпентьєва М.Р.</i>	Проблематика деформацій личностной безопасности	34
<i>Балабанова Л.М.</i>	Психологічні особливості рефлексії вимушених переселенців.....	51
<i>Балабанова Л.М.</i>	<i>Яціцька К.А.</i>	
	Організаторські здібності та їх прояв у майбутніх фахівців сил охорони правопорядку	59
<i>Боснюк В.Ф., Перелигіна Л.А.</i>	Образ психолога ДСНС України через призму психосемантичного простору психологів різноманітного роду діяльності	67
<i>Бутко О.О., Кучеренко С.М.</i>	Вплив професійної агресивності на ефективність виконання професійних завдань фахівцями екстремального профілю	74
<i>Веремейчик В.В., Селюкова Т.В.</i>	Особливості саморегуляції та самопрезентації у осіб з різним рівнем самооцінки	82
<i>Виноградова К.С., Львіна Ю.Ю.</i>	Лідерські якості та їх прояв у майбутніх фахівців сил охорони правопорядку	95
<i>Герасимчик А.П., Богданович А.Б., Сергеев В.Н.</i>	Особенности профессионального психологического отбора работников МЧС Республики Беларусь на ранних этапах профессионализации	105
<i>Гермацкая Е.И.</i>	Условия формирования и проявления профессионально важных качеств спасателей	118
<i>Иванченко А.А.</i>	Антистрессовая и организующая роль феномена жизнестойкости личности	129
<i>Кокуш О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С.</i>	Стресогенні чинники бойової діяльності, що зумовлюють виникнення у військовослужбовців посттравматичних стресових розладів	143

Ткаченко В.В., Афанасьєва Н.С.	Особливості копінг-поведінки у осіб з різним стилем гумору	269
Ушакова І.М., Шовкун О.О.	Розвиток професійної мотивації майбутніх працівників ДСНС під час їх навчання у внз	275
Чуйко О.Ю., Сергієнко Н.П.	Особливості комунікативної компетентності студентів-психологів	284
Шахновский Д.В., Толкач С.Н., Сергеев В.Н.	Прогнозирование результативности деятельности спасателя в условиях ликвидации чрезвычайных ситуаций	291
Zampertini Adriano, Sidoli Daniel, Menegatto Marialuise	State torture: The endurance of denial narratives in Italy	302
Annotations to the articles		319

Корчинська І.В., Кучеренко С.М., Максимов А.В.	Сучасні підходи до психологічного забезпечення службової підготовки рятувальників ДСНС України до діяльності у екстремальних умовах	150
Лефтеров В.О., Немецька Д.О.	Соціальні та психологічні аспекти постпенітенціарної адаптації колишніх ув'язнених	158
Лущикова О.П., Кучеренко С.М.	Особливості формування професійного наміру майбутнього спеціаліста до діяльності в екстремальних умовах	168
Мироніць С.М.,	Формування психологічної сумісності фахівців міжнародних гуманитарних місій	175
Назаров О.О., Кучеренко С.М., Кучеренко Н.С.	Розробка комплексної програми психологічного забезпечення підготовки майбутніх офіцерів технічного профілю	185
Олефір В.О.	Взаємодія когнітивних ресурсів у прогностиці надійності дій рятувальників	195
Онїщенко Н.В., Тімченко О.В.	Особливості ставлення рятувальників – учасників антитерористичної операції до ключових смислутворюючих категорій життєдіяльності	205
Приходько І.І.	Сучасна система психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю в Україні	214
Сафін О.Д., Гуртовенко Н.В.	Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації	227
Світлична Н.О., Іванова Ю.М.	Вплив тривожності на ефективність учбової діяльності курсантів та студентів НУЦЗУ	238
Скориніна-Позрібна О.В., Волошина О.В.	Індивідуальні батьківські приписання чи заборони у молоді: їх структура і зміст	248
Скориніна-Позрібна О.В., Калмикова М.В.	Методика формування професійної готовності психолога до діяльності в особливих умовах	256
Ступій Т.М., Афанасьєва Н.С., Хмиров І.М.	Конструювання самоідентичності особистості в процесі нарративної психологічної допомоги	262

3. Prihod'ko I. I. Zasadi psihologichnoї bezpeki personalu ekstremal'nih vidiv dijal'nosti : monografija. Harkiv: Akad. VV MVS Ukraїni, 2013. 745 s.

4. Osnovi psihologichnogo zabezpechennja dijal'nosti MNS: pidruchnik. Za zag. red. V. P. Sadkovogo. Harkiv: UCZU, 2009. 244 s.

5. Psihologija ekstremal'noї dijal'nosti: navch. posib. Za zag. red. prof. I. I. Prihod'ka. Harkiv: NA NGU, 2016. 571 s.

6. Prihod'ko I. I. Profesijnij psihologichnij vidbir majbutnih oficeriv vnutrishnih vijs'k MVS Ukraїni: monografija. Harkiv: Akad. VV MVS Ukraїni, 2008. 190 s.

7. Avtomatizovaniј psihodiagnostichnij kompleks viznachennja profesijnōi pridatnosti kandidativ na vijs'kovu sluzhbu v Nacional'nu gvardiju Ukraїni i navchannja u vishhi vijs'kovi navchal'ni zakladi MVS Ukraїni: monografija. I. V. Vorobjova, I. I. Prihod'ko, S. T. Poltorak ta in.; za zag. red. prof. I. I. Prihod'ka, 2-ge vid. Harkiv: NA NGU, 2016. 297 s.

8. Macegora Ja. V. , Prihod'ko I. I. , Vorobjova I. V. ta in. Psihologichnij monitoring profesijnō vazhlivih jakostej kursantiv VVNZ MVS Ukraїni: monografija. Harkiv: NA NGU, 2016. 348 s.

9. Macegora Ja. V. , Prihod'ko I. I. , Vorobjova I. V. ta in. Psihologichni zasadi efektivnosti sluzhbovo-bojovoї dijal'nosti vijs'kovosluzhbovciv vijs'kovoї sluzhbi za kontraktom vnutrishnih vijs'k MVS Ukraїni: monografija. Harkiv: NA NGU, 2016. 314 s.

10. Prihod'ko I. I. Viznachennja stresostijkosti u vijs'kovosluzhbovciv pidrozdiliv special'nogo priznachennja vnutrishnih vijs'k MVS Ukraїni pid chas vikonannja special'nogo sluzhbovo-bojovogo zavdannja. Visnik Nacional'noї akademii oboroni Ukraїni. 2008. Vip. 4 (8). S. 116–122.

11. Prihod'ko I. I. Osoblivosti moral'no-psihologichnogo zabezpechennja sluzhbovo-bojovoї dijal'nosti vijs'kovosluzhbovciv Nacional'noї gvardii Ukraїni pri provedenni antiteroristichnoї operacii. Spil'ni diї vijs'kovih formuvan' i pravoohoronnih organiv derzhavi: problemi ta perspektivi: III Vseukraїns'ka naukoivo-praktichna konferencija (22-23.09.2016 r., m. Odesa): tezi dop. Odesa: Vijs'kova akademija, 2016. S. 13–15.

12. Prihod'ko I. I. Psihologichnij suprovid sluzhbovo-bojovoї dijal'nosti vijs'kovosluzhbovciv Nacional'noї gvardii Ukraїni v ekstremal'nih umovah. Chest' i zakon. 2014. № 3. S. 68–74.

13. Psihologichnij suprovid vijs'kovosluzhbovciv, jaki vikonujut' sluzhbovo-bojovi zavdannja v ekstremal'nih umovah: metod. rekom. Harkiv: NA NGU, 2015. 68 s.

УДК 159.9: 331.108.2:355

Сафін О.Д., д. психол. наук, професор, завідувач кафедру Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини, e-mail: 245440ss@gmail.com;

Гуртовенко Н.В., викладач Уманського медичного коледжу, e-mail: nat.1232012@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу теоретико-методологічних основ дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації. Зазначається, що проблему готовності прийнято розглядати у зв'язку з трьома основними етапами становлення, формування особистості людини: початок навчання у загальноосвітній школі, початок отримання професійної освіти (професійне самовизначення) і самостійна професійна діяльність, де, власне, і відбувається процес професійної самореалізації особистості. Готовність до професійної самореалізації майбутнього педагога визначається як процес реалізації ним як особистістю сутнісних сил, що представляють собою сукупність внутрішніх можливостей розвитку Я-концепції педагога, яка містить особистісно професійні цінності і потребу педагогічного саморозвитку.

Ключові слова: психологічна готовність, майбутні педагоги, професійна самореалізація, сутнісні сили, внутрішні можливості розвитку, Я-концепція педагога.

Стаття посвящена аналізу теоретико-методологіческих основ исследования проблемы психологической готовности будущих педагогов к профессиональной самореализации. Отмечается, что проблему готовности принято рассматривать в связи с тремя основными этапами становления, формирования личности человека: начало учебы в общеобразовательной школе, начало получения профессионального образования (профессиональное самоопределение) и самостоятельная профессиональная деятельность, где, собственно, и происходит процесс профессиональной самореализации личности. Готовность к профессиональной самореализации будущего педагога определяется как процесс реализации им как личностью сущностных сил, которые представляют собой совокупность внутренних возможностей развития Я-концепции педагога, которая содержит личностно-профессиональные ценности и потребность педагогического саморазвития.

Ключевые слова: психологическая готовность, будущие педагоги, профессиональная самореализация, сущностные силы, внутренние возможности развития, Я-концепция педагога.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що забезпечення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці відбувається на основі основного багажу знань та вмінь, одержаних у вищій, важливу роль у цьому відіграє сформованість у майбутнього фахівця

психологічної готовності до професійної самореалізації. В умовах реформування вищої освіти ця проблема набуває особливої актуальності. Фундаментальним питанням при цьому залишається вивчення та усебічний аналіз теоретико-методологічних основ дослідження проблеми психологічної готовності, зокрема, майбутніх педагогів до професійної самореалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічних дослідженнях значну увагу приділено конкретним формам готовності: готовності особистості до праці, професійної діяльності, професійної самореалізації, творчої самореалізації, професійного самовдосконалення, здійснення професійної кар'єри та ін. Як зазначає Б.Д. Паригін, найчастіше психологічна готовність ідентифікується з поняттям установки за Д.М. Узнадзе. Автор говорить про те, що, будучи хоча і близькими поняттями, вони не є тотожними одне до одного, що поняття психологічної готовності завжди співвідноситься з діяльністю і характеризується нерідко у термінології психологічного стану, психічного настрою і психологічної установки. Разом з тим стан психологічної готовності до ефективної діяльності виступає як цілісний прояв особистості і не зводиться до сукупності окремих установок. Крім того, повна психологічна готовність до діяльності на відміну від однозначної установки передбачає ситуацію вибору установок і способів діяльності [1]. Структуру ж психологічної готовності до професійної діяльності Б.Д. Паригін розглядає як систему, що складається з чотирьох блоків, в кожному з яких є стартова установка до того чи іншого виду діяльності та одночасно здатність до досягнення необхідного позитивного результату. Багато психологів провели поділ на «дві форми готовності до діяльності: загальну (довготривалу) готовність і короткочасну (настрій)» (М.Д. Левітов, А.Ц. Пуні, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович). Більшою мірою дослідників привернуло вивчення короткочасної готовності та її формування як умова підвищення якості та результативності певної діяльності на певному часовому етапі.

Мета статті – аналіз теоретико-методологічних основ дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблему готовності прийнято розглядати у зв'язку з трьома основними етапами становлення і формування особистості людини: початок навчання у загальноосвітній школі, початок отримання професійної освіти (професійне самовизначення) і самостійна професійна діяльність. Відповідно до названих етапами дослідники прив'язують поняття готовності до

певного навчання, вибору професії (навчання у середньоспеціальних і вищих навчальних закладах), професійної діяльності.

За Б.Г. Ананьєвим студентський вік виокремлюється як окремих період, що містить пізню юність (17-18 років) і ранню зрілість (22-23 роки) [2]. Проте наголошується, що найчастіше студентський вік розглядається як одна із самостійних і перших стадій вікової періодизації ранньої дорослості (20-40 років). Необхідно відзначити, періодичний вік вступників до ВНЗ (на денне навчання), як правило, становить 16-18 років. Тому час навчання у ВНЗ охоплює 2 вікових періоди - кінець юнацького (3-й курс) та початок ранньої дорослості (4-5 курси). Кінець юнацького періоду охарактеризований оптимальним розвитком інтелектуальних функцій, що мають індивідуально-ситуативну обумовленість, інтенсивність розвитку яких на етапі дорослості буде залежати від 2 чинників: внутрішнього (рівень обдарованості) і зовнішнього (сукупність умов, що залежать від соціально-економічних і культурних умов) [3]. До зовнішніх чинників відносять, перш за все, освіту, що має не лише соціально-економічну, а й особистісну обумовленість. А саме - тенденція до самореалізації і саморозвитку у багатьох молодих людей виступає як найважливіший стимул до підвищення рівня освіти та формування пізнавальних інтересів. Однак, як зазначає І.О. Зимняя [4, с. 82], спираючись на висловлювання Л.С. Выготського, студентський вік становить особливий період у житті людини, перш за все через те, що «за загальним змістом і за основними закономірностями вік від 18 до 25 років становить, скоріше, початкова ланку у ланцюзі зрілого віку, ніж заключну у ланцюзі періодів дитячого розвитку» [5, с. 255]. Автор дає характеристику студентства як соціальної категорії, яка характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого відношення до майбутньої професії, які є результатом правильності професійного вибору, адекватності та повноти уявлення студента про обрану професію. Причому останнім є знання студентом вимог, що висуваються професією та умовами професійної діяльності, яке відношення як адекватне/неадекватне і безпосередньо співвідноситься з рішенням його ставлення до навчання [5, с. 183]. Думка А.О. Вербицького і Т.О. Платонової про те, що «засвоєні у навчанні знання, вміння і навички виступають вже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної», дозволяє стверджувати, що під час навчання у ВНЗ у студентів формується основа трудової, професійної діяльності, а саме - готовності до неї [6, с. 14].

Різні автори по-різному іменували психологічну готовність. Наприклад, О.О. Ухтомський назвав готовність до діяльності «оперативним спокоєм», механізм якого спирається на рухливість «червових приладів», що забезпечують перехід від «оперативного

спокою» до термінового дії [7]. В.О. Сластенін і М.Я. Віленський, розглядаючи професійну діяльність вчителя, виокремили такі види готовності: науково-теоретичну, практичну, психолого-педагогічну, фізичну [8]. Орієнтуючись на характеристики особистості у виокремленні видів готовності, К.К. Платонов, відповідно до висунутої ним концепції про подструктури особистості, у структурі готовності виокремив три взаємодіючих аспекти: моральний, психологічний та професійну готовність [9]. Якості, що визначають моральну готовність, віднесено дослідником до соціально зумовленої сторони особистості, психологічну - до сторони, яка об'єднує індивідуальні особливості психічних процесів, професійну - до досвіду особистості.

Вивчаючи явище готовності до професійної діяльності, наявні дослідження у сучасній філософії, психології та педагогіці ведуться у декількох напрямках: психологічному, акмеологічному, психолого-педагогічному та педагогічному, які, в свою чергу, здійснюють її вивчення у трьох площинах. Так, в особистісній площині готовність розглядається як прояв індивідуально-особистісних якостей, що обумовлено характером майбутньої діяльності (К.О. Абульханова, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, В.С. Мерлін, А.Ц. Пуні, В.В. Столін, О.В. Шорохова та ін.). У функціональній площині розглядається тимчасова готовність і працездатність, в яких активізуються психічні функції, вміння мобілізувати усі фізичні і психічні ресурси, необхідні для реалізації діяльності (Ф.Генов, С.П. Ільїн, М.Д. Левітов, Л.С. Нерсисян, В.М. Пушкін та ін.). В особистісно-діяльній площині розгляду проблеми готовності до професійної діяльності вона представляється як прояв усіх сторін особистості в їхній цілісності, що забезпечує можливість ефективного виконання своїх функцій (А.О. Деркач, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович та ін.).

У свою чергу при розгляді психологічної готовності на особистісному рівні можна виокремити два підходи. Одні дослідники розглядають її як комплекс різноманітних властивостей і відносин особистості, інші - як інтегральне, цілісне утворення, зване мотиваційною готовністю, яка розуміється «як система спонукань, ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій, цілей, інтересів, властивих конкретній особистості» [10]. Такий підхід до цієї проблеми дозволяє розглядати готовність як прояв індивідуально-особистісних якостей, обумовлений характером майбутньої діяльності. У цьому випадку психологічна готовність ототожнюється з мотиваційною, тобто розуміється як одне і те ж.

Так, на особистісному рівні розглядає готовність А.Ц. Пуні. Проблема готовності, на думку автора, є психолого-педагогічною (психологічною за предметом дослідження і педагогічною за засобами

формування готовності) [11, с. 8]. У структурі ж готовності автор виокремлює симптомокомплекс ознак: вольові якості, необхідна спрямованість інтелектуальних процесів, спеціалізована спостережливість, творча уява, оптимальний рівень сценічних емоцій, гнучка увага, здатність до саморегуляції [11, с. 9].

Інакше визначає психологічну готовність до діяльності Ю.О. Самарін, який говорить про те, що «готовність як психологічний стан особистості студента - це його внутрішня налаштованість на певну поведінку при виконанні навчальних і трудових завдань, установка на активну і доцільну дію (під час і з початком роботи після ВНЗ)» [3, с. 20]. Метою її (готовності) формування у студентів є, на його думку, «полегшення процесу адаптації в умовах сучасного виробництва, у досягненні успіху, для чого необхідно опанувати операціональною, моральною, психічною, організаторською сторонами обраної професії» [8].

Цілісно розглядаючи проблему формування готовності до праці на особистісному рівні, Б.Г. Ананьєв визначає її як складний самостійний діалектичний процес, необхідними частинами якого є трудове навчання та участь дітей у посильній суспільно корисній праці. Принципове значення мають його висновки про те, що утворення загальної працездатності людини відбувається задовго до початку професійної праці, а значить, формування готовності до праці внаслідок вдосконалення системи виховання може ставати усе більш раннім. Загальна працездатність, таким чином, виникає в результаті формування готовності до праці та трудової мотивації [2].

Підкреслюючи важливість особистісного підходу до вивчення стану готовності, П.П. Горностай і С.М. Кучеренко розглядають готовність як складне психологічне утворення і виокремлюють у ній роль пізнавальні психічні процеси, що відображають найважливіші аспекти виконуваної діяльності, емоційні компоненти, які можуть як посилювати, так і послаблювати активність людини, вольові компоненти, що сприяють вчиненню ефективних дій по досягненню мети, а також мотивів поведінки [12; 13].

Розширюючи проблему формування готовності, П.Р. Чамата під розвитком готовності до праці розуміє формування морально-психологічних якостей особистості, що визначають ставлення до праці, що забезпечують успішну участь у праці. Навчально-виховний процес автор вважає основним засобом формування готовності [14]. Дослідник розглядає якості особистості школяра, що свідчать, на його думку, про сформованість готовності до праці. Формування ж готовності він розглядає у широкому контексті педагогічного процесу, який повинен містити комплекс спеціальних заходів, що цілеспрямовано впливають на формування і розвиток такої готовності. Однак П.Р. Чамата зазначає, що хоча об'єктивно готовність формується у навчально-виховному процесі, на практиці цього може не статися.

М.Д. Левітов розуміє психологічну готовність як тимчасову готовність і працездатність, сутність якої він представляє у передстартової активізації психічних функцій, а зміст - в орієнтуванні у умовах роботи і створенні психічної готовності до неї [15]. Автор виокремлює три чинники індивідуальної готовності до професійної діяльності: два психологічних (відношення людини до професійної роботи, її трудова спрямованість у цій області і здібності до конкретної педагогічної (оволодіння необхідними для конкретної професії) і знаннями, вміннями і навичками).

Пропонує відійти від розуміння готовності лише як від роботи мобілізації професійних і психологічних можливостей і В.Д. Шадріков. Він розглядає її, перш за все, як вищий професіоналізм, заснований на різноманітних, відібраних соціальним досвідом і професією резервах, компенсації і заміщеннях, народжений самовдосконаленням природних даних, особистого досвіду і практики, педагогічною школою і власною професійною орієнтацією [16, с. 131]. За С.Л. Рубінштейном готовність людини до дії є усвідомлення нею її потреб, для задоволення яких потрібно активізувати свої психічні і фізіологічні потреби, так як «зовнішні причини (зовнішні взаємодії) завжди діють лише безпосередньо через внутрішні умови, тобто через особистість» [10].

А.О. Деркач, досліджуючи проблему готовності до педагогічної діяльності з позицій діяльнісно-особистісного підходу, визначає її як цілісний прояв усіх сторін особистості вихователя, виокремлюючи пізнавальні, емоційні та мотиваційні компоненти [17, с. 209]. «Формування готовності означає утворення системи таких мотивів, відносин, установок, рис особистості, накопичення знань, вмінь, навичок, які, активізуючись, забезпечують вихователю можливість ефективно виконувати свої функції» [17, с. 13].

Оскільки «вдосконалення діяльності вихователя і формування готовності до неї є двосторонній взаємопов'язаний процес», а «рівень готовності до діяльності визначає оптимальну працездатність людини і високу продуктивність її праці, то підвищення рівня готовності можна розглядати як основу вдосконалення діяльності» [17, с.14]. Розширюючи проблему психологічної готовності до діяльності, автор виокремлює умови формування готовності до творчої праці: самостійність і критичне засвоєння культури; активну участь у вирішенні суспільно-значущих завдань; спеціальний розвиток творчого потенціалу особистості - її психічних процесів [17, с. 170]. Ступінь готовності до діяльності вчителя А.О. Деркач визначає озброєність педагога арсеналом загальних і педагогічних знань і засобів, а також «вдосконаленням психічних процесів, станів і властивостей особистості» [17, с. 177].

Таким чином, поняття професійної готовності розглядається як категорія теорії діяльності (стан) і розуміється, з одного боку, як результат процесу підготовки, з іншого боку - установки на щось.

Велику увагу психологічній сутності навчання як процесу формування психологічної готовності до діяльності приділяє В.Д. Шадріков, який розглядав її як систему об'єктивних закономірностей, що характеризують індивідуальну діяльність. «Внутрішньою, інтимною стороною оволодіння професією є формування психологічної готовності до професійної діяльності на основі індивідуальних якостей суб'єкта діяльності шляхом їхньої реорганізації, переконструювання, виходячи з мотивів діяльності, цілей і умов. Потреби людини, її інтереси, світогляд, переконання та установки, життєвий досвід, особливості окремих психічних функцій, нейродинамічних якостей, властивостей особистості є вихідною базою для формування психологічної готовності до професійної діяльності» [16, с. 11]. Дослідник розглядає навчальну діяльність з позицій загальних закономірностей системогенезу діяльності, розкриває сутність здібностей як властивостей функціональних систем, встановлює взаємозв'язок загальних і спеціальних (професійних) здібностей.

Розглядаючи характер психологічної готовності майбутніх психологів до професійного самовдосконалення, О.М. Затворнюк під нею розуміє складне комплексне психічне утворення, сплав функціональних, операційних та особистісних компонентів, яке має динамічну структуру; між елементами якої є функціональні залежності [18].

Ю.М. Заборідін викладає концепцію психологічної готовності, де зазначає, що психологічна готовність є системоутворюючим стрижнем, що найменше для трьох понятійних систем (професійна придатність, спрямованість, професійна підготовленість), вона відображає найважливіші аспекти людського життя: розвиток суб'єкта; його готовність до професійної діяльності (з різноманітним пластів різних видів готовності); рух суб'єкта на відрізок життєвого шляху у фазі «ситуаційної кризи», коли виникають справжні чи уявні проблеми між можливостями суб'єкта і його перспективами, обмеженими розвитком реальної ситуації [19, с. 123-133].

Для нас актуальним є його висновок про те, що концепція готовності інтегрує низку феноменологічних планів у професійному становленні та розвитку суб'єкта та «охоплює» своїм обсягом щонайменше шість аспектів: аспект розвитку самого суб'єкта (асpekt живої психології); аспект розвитку світу (у тому числі «світу професій») і його відображення у «суб'єкті» (асpekt загальної психології); аспект руху життєвої ситуації, розвитку, взаємодії суб'єкта у контакті з його оточенням (також аспект загальної психології); аспект «формування», професійної підготовки професіонала (асpekt

педагогічної психології); аспект його реальної діяльності з перетворення ситуації, професійної діяльності (аспект психології праці); аспект можливих особистісних проблем і конфліктів під час реалізації цієї діяльності: з «вимогами суспільства», з технологічними «вимогами» професії, умов та обставин діяльності, з «вимогами» виробничої організації, колективу колег, підлеглих і начальників і т. п. (соціально-психологічний і психотерапевтичний аспекти) [19, с. 124-125].

З огляду на багатовимірність діяльності (зовнішня, внутрішня, професійна, навчальна, ігрова предметна, абстрактна та ін.) у психологічній готовності до діяльності виокремлюють, як правило, усі ті компоненти (структурні елементи), які входять до структури особистості і є необхідними у конкретній діяльності. Ситуативно можуть бути актуалізовані різні особистісні компоненти, тому до структури готовності до професійної діяльності доцільним вважається включення тих компонентів особистості, які безпосередньо визначають її ефективність. У більшості випадків це певні особистісні якості, знання, навички, вміння, професійний досвід особистості, які інтегруються у професійно важливі якості особистості. Так, для однієї професії організаторські якості входять до структури готовності до професійної діяльності (керівник, менеджер та ін.), а в інших - ні (програміст, математик та ін.) [16, с. 35].

Роблячи висновок про розуміння психологічної готовності до професійної діяльності у сучасній психології, важливо відзначити вживання різними авторами у розробці теми готовності таких близьких понять, як «психологічна готовність до діяльності», «готовність до професійної діяльності», «професійна готовність», «професіоналізм», «особистісні якості». Психологічна готовність до діяльності у більшості випадків розуміється як готовність до майбутньої діяльності, різної за своєю модальністю і психологічною структурою (М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибовіч, Ю.М. Забродін, В.Д. Шадріков, А.О. Деркач та ін.). У більшості випадків психологічну структуру такої діяльності розглядають, як єдність мети, мотивів, способів, умов перебігу і результату.

Психологічна готовність до професійної діяльності - це готовність, яка формується на базі психологічної готовності до діяльності взагалі, вона є більш предметною характеристикою особистості з меншим ступенем абстрактності, тобто з більш конкретним змістом (А.К. Маркова, А.О. Деркач, Є.О. Клімов, В.Д. Шадріков, Є.О. Ільїн та ін.). Між розумінням психологічної готовності до професійної діяльності і професійної готовності не проводиться чіткої межі. Говорячи про професійну готовність, автори, як правило, мають на увазі довгострокову, завчасну готовність до того чи іншого виду професійної діяльності, сутність якої зводиться значною мірою до наявності та функціонування ситуативної готовності, заснованої на досвіді

особистості, що особливо характерно для професій, де професіоналізм повинен проявлятися у стресових, напружених ситуаціях (М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибовіч, О.В. Тімченко). Особистісні професійно важливі якості є лише одним з компонентів професійної готовності.

Таким чином, узагальнюючи розглянуті нами підходи до поняття психологічної готовності, ґрунтуючись на концепції нероздільності єдності свідомості і діяльності (С.І. Рубінштейн, О.М. Леонт'єв, Л.С. Выготський), ми визначимо психологічну готовність майбутніх педагогів до професійної самореалізації як складне, комплексне педагогічне утворення, склад компонентів, що мають динамічну структуру, між якими існують функціональні залежності. При цьому це і сукупність мотивів, установок, цінностей, знань, вмінь, навичок і певних особистісних якостей. Методологічні принципи системності, цілісності, детермінізму дозволяють розглядати психологічну готовність як систему, а поняття «психологічна готовність майбутніх педагогів до професійної самореалізації» вживати у контексті професійного розвитку особистості, корекції та оптимізації її навчальної діяльності.

Виокремлення основних компонентів її структури є складним завданням, так як зміст і структура готовності обумовлюється безліччю об'єктивних і суб'єктивних чинників. Тому для виявлення логічної основи багатопланового закономірностей процесу формування професійної готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації в процесі навчання у виші необхідно: визначити структурні компоненти психологічної готовності студентів до професійної самореалізації, обґрунтувати, ґрунтуючись на діалектиці філософської «факторної теорії», розуміння структурних компонентів психологічної готовності як внутрішніх чинників її формування.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, готовність до професійної самореалізації майбутнього педагога - це процес реалізації ним як особистістю сутнісних сил, що представляють собою сукупність внутрішніх можливостей розвитку Я-концепції педагога, яка містить особистісно професійні цінності і потребу педагогічного саморозвитку. Подальше дослідження значущої проблематики може фокусуватися за такими напрямками як дослідження взаємозв'язку професійної самореалізації молодих педагогів з їхньою первинною адаптацією, вивчення основних шляхів та засобів гармонізації професійного та особистісного аспектів самореалізації, а також психологічних умов корекції їхніх домагань в умовах недостатнього професійного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. Москва, Мысль, 1971. 123 с.

2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания: избранные психологические труды. Российская академия образования, Московский психолого-социальный институт; под ред. А.А. Бодалева. Москва: Изд-во МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2005. 431 с.
3. Самарин Ю. А. Психология студенческого возраста и становление специалиста. Вестник высшей школы, 1969. №8. С. 16–21.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Изд. второе, испр. и перераб. Москва: Университетская книга: Логос, 2009. 384 с.
5. Выготский, Л.С. Проблема сознания. Собр. соч.: в 6 т. Под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского. Москва: Просвещение, 1982. Т.1. 502 с.
6. Вербицкий А. А., Платонова Т. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации студентов. Москва: Знание, 1986. 275 с.
7. Ухтомский А. А. Доминанта. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 340 с.
8. Сластенин В. А., Виленский М. Я. Реформа школы и готовность учителя к профессиональной деятельности. Теория и практика физической культуры. 1985. №6. С. 43–45.
9. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва: Наука, 1986. 481 с.
10. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1973. 424 с.
11. Пуни А. Ц. Психологическая подготовка к соревнованию в спорте. Москва: НИИВО, 1993. 215 с.
12. Горностай П. П. Готовность личности к самореализации как психологическая проблема [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x1359.htm>
13. Кучеренко С. М. Определение психологической готовности личности к профессиональной деятельности: дисс. д-ра психол. наук: 19.00.01 - общая психология, история психологии. Харьков, 2000. 172 с.
14. Чамата П. Р. Психологическая готовность детей к труду и основные пути её формирования. Советская педагогика. 1960. №4. С. 23–31.
15. Левитов Н. Д. Психология труда. Москва: Учпедгиз, 1963. 339 с.
16. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва: Наука, 1982. 185 с.
17. Деркач А. А. Состояние психологической готовности студентов к деятельности во время педагогической практики. Психологические состояния. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1981. 240 с.
18. Затворнюк О. М. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення: дис. канд. пед. наук.

- 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 201 с.
19. Забродин Ю. М. Очерки теории психологической регуляции поведения. Москва: Магистр, 1997. 215 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Parygin B. D. Ocnovy social'no-psixologičeskoj teorii. Moskva: Mycl', 1971. 123 с.
2. Anan'ev B. G. Psixologija i problemy chelovekoznanija: izbrannye psixologičeskie trudy. Rocijskaja akademija obrazovanija, Mockovckij psixologo-social'nyj inctitut; pod red. A.A. Bodaleva. Moskva: Izd-vo MPCИ; Voronezh : MODJeK, 2005. 431 с.
3. Camarin Ju. A. Psixologija ctudenčeskoego vozracta i ctanovlenie spcialicta. Vectnik vycshej shkoly, 1969. №8. С. 16–21.
4. Zimnjaja I. A. Pedagogičeskaja psixologija: uchebnik dlja vuzov. Izd. vtoroє, icpr. i pererab. Moskva: Univercitetckaja kniga: Logoc, 2009. 384 с.
5. Vygotckij, L.C. Problema coznanija. Cobr. coh.: v 6 t. Pod red. A.R. Lurija, M.G. Jaroshevckogo. Moskva: Procveshhenie, 1982. T.1. 502 с.
6. Verbickij A. A., Platonova T. A. Formirovanie poznavatel'noj i professional'noj motivacii ctudentov. Moskva: Znanie, 1986. 275 с.
7. Uxtomckij A. A. Dominanta. Cankt-Peterburg: Piter, 2002. 340 с.
8. Clactenin V. A., Vilencckij M. Ja. Reforma shkoly i gotovnoct' uchitelja k profesional'noj dejatel'nocti. Teorija i praktika fizičeskoj kul'tury. 1985. №6. С. 43–45.
9. Platonov K. K. Ctruktura i razvitie lichnocti. Moskva: Nauka, 1986. 481 с.
10. Rubinshtejn C. L. Problemy obshhej psixologii. Moskva: Pedagogika, 1973. 424 с.
11. Puni A. C. Psixologičeskaja podgotovka k corevnovaniju v sporte. Moskva: NIIVO, 1993. 215 с.
12. Gornoctaj P. P. Gotovnoct' lichnocti k camorealizacii kak psixologičeskaja problema [Jelektronnyj recur]. Rezhim doctupu: <http://hpsy.ru/public/x1359.htm>
13. Kucherenko C. M. Opredelenie psixologičeskoj gotovnocti lichnocti k profesional'noj dejatel'nocti: dicc. d-ra psixol. nauk: 19.00.01 - obshhaja psixologija, ictorija psixologii. Xar'kov, 2000.172 с.
14. Chamata P. R. Psixologičeskaja gotovnoct' detej k trudu i ocnovnye puti ejo formirovanija. Covetckaja pedagogika. 1960. №4. С. 23–31.
15. Levitov N. D. Psixologija truda. Moskva: Uchpedgiz, 1963. 339 с.
16. Shadrikov V. D. Problemy cictemogenezа professional'noj dejatel'nocti. Moskva: Nauka, 1982. 185 с.

навичальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах. Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах. Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах.

Постановка наукової проблеми. Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах. Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах.

Ключеві слова: тривожність, тривога, урбова діяльність, личностная реактивная тревожность, учебной деятельности, НУЦЗУ.

Ключові слова: тривожність, тривога, урбова діяльність, особистісна, реактивна тривожність, ефективність урбової діяльності, НУЦЗУ.

Мета статті – дослідити вплив тривожності на успішність курсантів і студентів НУЦЗУ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тривога як стан – це реакція на різноманітні (найчастіше соціально-психологічні) стресори, котра характеризується різноманітною інтенсивністю, мінливістю в часі, наявністю свідомих неприємних станів напруженія, заклопотаності, неспоккою і супроводжується активізацією вегетативної нервової системи [5].

Карен Хорні стверджувала, що тривога виникає в результаті відсутності у людини почуття безпеки у міжособистісних стосунках [6].

Причини, що викликають тривожність і впливають на зміну її рівня багаторанні і можуть лежати в усіх сферах життєдіяльності людини. Основно їх поділяють на суб'єктивні та об'єктивні. До суб'єктивних відносять причини інформального характеру, що пов'язані з нервовим уявленням про закінчення майбутньої події, і причини інформаційного характеру, що призводять до підвищення суб'єктивної значимості закінчення майбутньої події. Серед об'єктивних причин, що викликають тривогу, виділяють екстремальні умови, що передбачають підвищені вимоги до психіки людини і мають зв'язок з невизначеністю наслідків ситуації; втома, неспокій з приводу фізичного стану; порушення психі-

Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах. Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах.

Ключеві слова: тривожність, тривога, урбова діяльність, личностная реактивная тревожность, учебной деятельности, НУЦЗУ.

Ключові слова: тривожність, тривога, урбова діяльність, особистісна, реактивна тривожність, ефективність урбової діяльності, НУЦЗУ.

Мета статті – дослідити вплив тривожності на успішність курсантів і студентів НУЦЗУ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тривога як стан – це реакція на різноманітні (найчастіше соціально-психологічні) стресори, котра характеризується різноманітною інтенсивністю, мінливістю в часі, наявністю свідомих неприємних станів напруженія, заклопотаності, неспоккою і супроводжується активізацією вегетативної нервової системи [5].

Карен Хорні стверджувала, що тривога виникає в результаті відсутності у людини почуття безпеки у міжособистісних стосунках [6].

Причини, що викликають тривожність і впливають на зміну її рівня багаторанні і можуть лежати в усіх сферах життєдіяльності людини. Основно їх поділяють на суб'єктивні та об'єктивні. До суб'єктивних відносять причини інформального характеру, що призводять до підвищення суб'єктивної значимості закінчення майбутньої події. Серед об'єктивних причин, що викликають тривогу, виділяють екстремальні умови, що передбачають підвищені вимоги до психіки людини і мають зв'язок з невизначеністю наслідків ситуації; втома, неспокій з приводу фізичного стану; порушення психі-

Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах. Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах.

Проблема успішності навчальних студентів та курсантів у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному нові ділянки студентів та курсантів під час залучення до освіти у вищих навчальних закладах.

Sergienko N.

THE COMPETENCE OF STUDENTS- PSYCHOLOGISTS

modern scientific research about theoretical
practical competence. Research is directed on
new methods of development communicative

competence, socially-psychological training.

Plakach S., Sergeev V.

PROBLEMS OF THE RESCUER IN EMERGENCY SITUATIONS

important problem related to the professional
departments and units. Taking into account the
special characteristic is the characterization of
degree of readiness, the procedures for the
are clearly directed. At the same time, insufficient
performance in high-risk environments. The
research can not give a complete picture and has
in mind, the article proposes to use the method
of analysis of sides of which the complex character of
the rescuer is relevant. This facilitates the task of
assessing qualities and forecasting the effectiveness
of actions, a risk to health and life.

For emergency situations, professional
efficiency, professionally important qualities,

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ТА КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 22

Підписано до друку 09.11.17. Формат 60x84/16.

Папір 80 г/м². Ум. друк. арк. 20,6.

Тираж 300 прим. Вид. № 58/17.

Сектор редакційно-видавничої діяльності
Національного університету цивільного захисту України
61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94

www.nuczu.edu.ua